

KENTLEŞMENİN TÜRK MİLLÎ KÜLTÜR HAYATINA ETKİLERİ

Fatih USLU*

ÖZET: *Bu çalışmada kentleşmenin Türk millî kültür hayatına etkileri üzerinde durulmuş, özellikle Türk toplumunun kimyasına doğrudan etki eden yaşamsal formlardan biri olan, ülkemizde son elli yılda “alel acele” bir şekilde oluşturulan kentleşme ve dönüştürülmeye çalışılan Türk toplumu ile ilgili nesnel bir değerlendirmeye ihtiyaç olduğu düşünülerek konuyla ilgili bazı önemli noktalara temas edilmeye çalışılmıştır.*

Anahtar Kelimeler: *Türk Kültür Hayatı, Kentleşme, Modernite*

Giriş

Toplum olarak dijital teknolojilerin yarıştığı, endüstriyel devrimlerin sona erip, toplumsal devrimlerin başladığı, yapay zekâ, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik uygulamalarının hayata geçtiği hatta artırılmış insan modellemesi üzerinde çalışıldığı bir süreçten geçiyoruz. Süper güçlerin biyolojik silahlar başta olmak üzere her türlü siyasi, askeri ve ekonomik savaşlara kalkıştığı günümüzde Türk toplumunun kimyasına doğrudan etki eden yaşamsal formlardan birisi de ülkemizde son elli yılda “alel acele” bir şekilde oluşturulan kentleşme ve dönüştürülmeye çalışılan Türk toplumu ile ilgili nesnel bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Kent Kavramının Kökeni ve Tarihsel Serüveni

Kent kavramının temeline incek olursak öncelikle mekânsal oluşumdan söz edebiliriz. Mekân, insanlar için ilk çağlardan günümüze çeşitli evrelerden geçerek var ola gelmiştir. Mekân ve barınma olgusunun temelinde insanların kendisini dış etmenlerden korumak, hava şartlarına karşı korunaklı bir yerde yaşayabilmek ve mahrem alan oluşturmak gibi kaygılar önemli bir yer tutmaktadır. Modernitenin bir çıktısı olarak karşımızda yer alan güvenli sitelerin en yalın hali yerleşikler için mağaralar, göçebe toplumlar içinse çadırlardır. İlk insandan 13. yüzyıla kadar uzanan çeşitli yaşam formlarından geçen toplumlar üzerinde çalışmalar yapan İbn Haldun, toplumları göçebe, yarı yerleşik ve yerleşik halk olmak üzere üç bölüme ayırmıştır. Yine İbn Haldun Kuzey Afrika’da yaşayan toplumları “Hadari ve Bedevi” olarak iki ana grupta değerlendirmiştir. Hadari keli-

* Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, fatihuslu07@gmail.com

mesinin yerini daha sonraları medeni kelimesi almıştır. Medeni kelimesi Medineli yani şehirli anlamına gelmekte olup yine Türklerde ilk yerleşik unsurlar olan Uygur Türklerinden esinlenilerek yerleşik anlamında Uygur kelimesi de kullanılmıştır. “Hadari, Medeni ve Uygur” kelimeleri İslam coğrafyasında ve Türklerde yerleşik unsurlar için kullanılmıştır. Günümüzde bu kelimeler yerleşik unsurları ifade etmek yerine sosyo-kültürel gelişmişliği, entelektüel birikimi ifade eden sözcükler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modernite ve Kent Olgusu

Batı merkezci bir okuma yapacak olursak ki biz ülke olarak yönümüzü son üç yüzyıldır batıya dönmüş, Kıta Avrupası'nın ve Amerika dâhil olmak üzere batı dünyasının başatlığında yürütülen tek merkezli dünya düzeninin bir parçası olmaya çalışıyoruz. Modernlik ya da gelişmişlik ölçümüz de hep batılı düşünceyle belirlenmiştir. Hâlbuki uzak Asya'da çekik gözlülerin (Çin, Japon, Kore vb) kurmuş oldukları yüksek bir teknoloji ve Hint, Türk vb. birçok milletin geliştirmiş oldukları yüksek kültürel zenginlik var. Buna rağmen bizim okumalarımız hep batılı bir okuma olmuş bu yüzden modernitenin oluşum sürecini de kentin gelişim sürecini de hep batılı bir okumayla yapmaktayız. Bu bağlamda modernitenin doğuşunu Amerika kıtasının keşfi olan 1492 yılından başlatabiliriz. Modernite, Rönesans ve reform hareketleriyle ivme kazanmış ve sanayi devrimiyle olgunlaşmıştır. Kentleşme, 19. yüzyılın sonlarında Amerika'da Chicago kentinde kurulan Chicago Okulu ile kavramsal ve kuramsal bir hüviyet kazanmıştır. Bu yüzden modernite ve kent arasında yoğun bir ilişki bulunmakta ve birbirlerini desteklemektedirler. Modernite, toplumların ekonomik, sosyolojik ve siyasi arenadaki gelişimlerini ifade ederken; modernlik, teknolojik ve görsel olarak değişiklikleri kapsamaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Avrupa'da ortaya çıkan toplumsal hareketler Fransız İhtilali de dâhil modernitenin oluşumuna çok önemli bir ivme kazandırmıştır. Türk toplumunda özellikle cumhuriyet sonrası süreci değerlendirdiğimizde çok hızlı bir kentleşmenin yaşandığına şahit oluyoruz. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye nüfusunun %75'i köylerde, %25 kentlerde yaşarken 2018 yılı verilerine göre;(bütün şehir yasasının da etkisiyle) bu oran tam tersine dönmüş ve kent nüfusu %92'ye ulaşmış, köy nüfusu ise %8'e düşmüştür. Bu durum Türk toplumunu sadece yaşam biçimleri ve yerleşim alanları açısından etkilememiş toplumumuzu sosyo-kültürel değerler açısından büyük ölçüde etkilemiştir. Bu kentleşme sürecinin çok hızlı oluşumundan dolayı Türk toplumu “kentli” kültürünü içselleştirememiştir. Orta Asya steplerinde ve bin yıldır Anadolu'da oba kültürüyle yaşayan konargöçer Yörük Türkmenler için köy hayatına alışmak bile yüzlerce yıl almışken kent kültürünün o steril ve soğuk yüzü toplumumuzda hâlâ tam bir karşılık bulamamıştır. Türk toplumunun en önemli özelliklerinden biri olan yardımseverlik ve misafirperverlik duygularını büyük bir sekteye uğratan kent kültürü kar-

şısında hala kentlileşememiş köylüler ve çadır yaşamından yerleşik hayata geçmeye direnen Yörük Türkmenler asabiyetlerini koruyor ve modernitenin ışıltılı fakat bir o kadar da zehirli eksenini karşısında varlıklarını devam ettirebilme mücadelelerini sürdürüyor.

Kentlerimizdeki Yeni Yaşam Formları; Güvenlikli Siteler ve 1+1 Stüdyo Daireler

Kent okuması yaparken öncelikle kentin oluşum süreçleri iyi değerlendirilmeli ve masum bir oluşum öyküsü olup olmadığı iyi tahlil edilmelidir. Yine kent kültürünün oluşumunu 19. yüzyılın sonlarından başlatıp 2. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan merkezli, bilinçli ve tasarlanarak oluşturulmuş bir kapitalist süreç olarak değerlendirmek de mümkündür. 2. Dünya Savaşı sonrası planlı olarak kurulan Dünya Bankası, IMF, Nato ve BM gibi kuruluşlar aracılığıyla tek bir güç tarafından dünya küreselleştirilmiştir de diyebiliriz. Bir bakıma teknolojik ve bilimsel gelişmeler diye küreselleşme ve kentleşme tarafımıza uygulanmıştır. Ülkemizde kentleşme çok iyi analiz yapılmadan çok aceleci bir şekilde gerçekleşmiştir. M. Öcal Oğuz, "Paldır Kültür Kentleşmeler" adlı kitabında gecekondular ve Apartmankondular adlı bir bölümle daire, apartman ve site eleştirisi yapmakta ve Türk toplumunun kentleşme sürecinin çok hızlı ve özensiz gerçekleştiğine değinmektedir. Özellikle toplumlara oluşturan en önemli değer olarak kabul edebileceğimiz milli kültürü inkıtaya uğratan bu aceleci kentleşme süreci toplumumuzda çok derin yaralar açmıştır. Oğuz'a göre "Apartman, Türk kültür hayatına, daha çok gayrimüslimlerin oturduğu Beyoğlu'nun, ideal bir yaşama merkezi haline geldiği modernleşme süreçlerinde girdi. Yalılar, konakları ve köşkleri yok pahasına elden çıkaran mirasyediler, Beyoğlu'nda kiraladıkları bir apartman dairesiyle modern yaşama koşulları. Bu dönem Türk insanında apartman, eskiden yeniye, gelenekselden moderne, toplumsaldan bireysele sonuç olarak çağa ve özgünlüğe koşuşun sembolü oldu." Oğuz, bu çalışmasında apartmanın doğuşunun Türk tipi bir davranış olmadığına altını çizmiş ve bu kitabında site hayatıyla ilgili de eleştirilerini arka arkaya sıralamıştır. Elbette kentin yaşam formları apartman ile sınırlı ve eleştiriler de sadece apartman ile ilgili değildir. Örneğin, Samet Ünlü, "Küreselleşen dünyada yeni kentsel kurgular" alt başlığında "1+1 stüdyo yaşamlar" adında iyi bir kent eleştirisi kitabı yazmış, özellikle üniversite yakınlarında oluşan ve Türk toplumunun aile yapısına bir dinamit gibi konan otel odaları gibi bir işlev gören stüdyo yaşamlara dikkat çekmiştir. Ama en derin eleştiri "Siteril hayatlar" adlı kitabıyla Köksal Alver yapmıştır. Alver, güvenlikli siteleri ele aldığı kitabında Konya ilinde yapmış olduğu nitel araştırmada yaklaşık kırk kişi ile derinlemesine mülakat yapmış ve yüz yüze görüştüğü kişilere kentin yeni yaşam formlarından güvenlikli sitelerin olumlu ve olumsuz yönlerini sormuştur. Çalışmada yaşamın idamesi için gerekli olan ve barınma amaçlı kullanılan ilkel evlerden günümüze sosyolojik bir değerlendirme yapılmış ve güvenlikli sitelerle il-

gili farklı bölümler oluşturulmuştur. Alver, güvenli siteleri mekânsal ayrışmaya bağlı olarak gerçekleşen toplumsal ayrışma perspektifinden ele almakta ve siteler aracılığıyla insanların kendini çevreye kapatarak var olma mücadelesi verdiğini savunmaktadır. Alver ayrıca insanların sitelerin etrafına örülen aşılmaz duvarlar, girişlere izin vermeyen kapılar, giriş çıkışları sürekli kontrol altında tutan güvenlik elemanları ve kamera sistemleri ile görece siteril bir hayat sürdürdüklerini anlatmaktadır. Gerek Oğuz gerek Ünlü gerekse Alver'e göre son yıllardaki kentlerde beliren güvenli siteleri Türk toplumunun değer yargularıyla örtüşmemekte ve bu yeni yaşam formları aracılığıyla toplumumuz milli ve manevi değerlerden uzaklaşmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türk milli kültürünün en önemli ve en korunaklı kalesi olarak görülen aile ve ailenin şekillenmesini sağlayan yaşam formlarımız olan evlerimiz, toplumumuzun en duyarlı kılcal damarı olma zorunluluğuna sahiptir. Binlerce yıldır Türkistan coğrafyasında ve Anadolu'da çoğunlukla konargöçer yaşayan Türk toplumu bir çadır içerisinde ailece yaşamış ve acıyı da tatlıyı da o çadırın tek odalı yaşam formunda yaşamayı bilmiştir. Yeni evlenen çocuklar için bir ok atımı mesafeye yeni bir çadır daha kuran Türk Budunu obalar halinde yaşayarak yüksek medeniyetler kurmuştur. Yeniçağı ve Yakınçağı ıskalayan Oğuz Ata'nın çocukları ise kendi göbek bağıını kendisi kesemez ve sosyolojinin en önemli ögesi olan aile yapısına bile yapılan müdahalelere karşılık veremez hale gelmiştir. Modernite, küreselleşme ve kentleşme süreçlerinin aktörü Amerika ve Avrupa olunca yaşam formlarımızın planlanması da bir bakıma onlara bırakılmıştır. Türk toplumunun en önemli hasletlerinden olan komşuluk kültürüne haneler getiren güvenli siteleri ve toplumumuzun değerleriyle örtüşmeyen tüm yapılar acilen Türk milli kültürünün ve geleneksel aile yapımızın gerektirdiği forma dönüştürülmeli ve kentleşmenin getirmiş olduklarının götürmüş olduklarının gerisinde kalmaması için mimari ve şehircilik anlayışımızda millilik ön plana çıkarılmalıdır.

Kaynakça

- Alver, Köksal (2010). Siteril Hayatlar. İstanbul: Hece Yayınları
Oğuz, Öcal (2019). Paldır Kültür Kentleşmeler. Ankara: Geleneksel Yayıncılık
Ünlü, Samet (2014). 1+1 Stüdyo Yaşamlar & Küreselleşen Dünyada Yeni Kentsel Kurgular